
MOEILIJKE BIJBELPASSAGES: EEN VLOEK OF EEN ZEGEN?

EEN PLEIDOOI VOOR WEERBARSTIGHEID ALS HERMENEUTISCHE LEESLEUTEL

INLEIDING

‘Lastig’, ‘gruwelijk’, ‘overdreven’, ‘onrealistisch’, ‘extreem’, ‘onwaarschijnlijk’, ‘radicaal’. Het is slechts een kleine greep uit een rijke verzameling van bijvoeglijke naamwoorden waarmee we Bijbelpassages, die zich maar moeilijk laten lezen, nogal eens typeren¹. Vaak denken we dan in eerste instantie aan verhalen waarin God mensen op de proef stelt, hen moedwillig laat lijden of zelfs doodt. Of we denken aan verhalen of liederen waarin geweld, bedrog en haat verheerlijkt worden en redding slechts wordt toegezegd aan een kleine en exclusieve club volgelingen.

Maar het zijn niet enkel de gewelddadige verhalen die ons tegen de borst stuiten. Ook de vooropgestelde ethische leefregels vinden we vaak extreem, onmenselijk en buitenaards. Welke mens keert er nu de andere wang toe naar zijn vijand nadat hij al klappen kreeg op de ene wang? Het is toch onmenselijk om je ergste vijand lief te moeten hebben? Soms bepaalt ook de context of je met bepaalde Bijbelverhalen kan werken. Probeer maar eens zinvol te preken over een genezings- of opwekkingsverhaal in de kapel van een ziekenhuis. Mensen die zich afkeren van het christelijke geloof verwijzen vaak naar deze lastige passages om hun keuze kracht bij te zetten. Toch geen enkel redelijk mens kan of wil dit vandaag nog geloven of navolgen?

DE BIJBEL ALS ‘DYNAMISCH OPENBARINGSMEDIUM’

Wat bepaalt of mensen een Bijbels verhaal moeilijk of lastig vinden? Uiteraard is er in de eerste plaats de inhoud van het verhaal. Sommige van die verhalen zijn inderdaad radicaal, gewelddadig of ronduit gruwelijk (bijv. Re 19: de schanddaad in Gibe). Maar niet enkel de inhoud speelt een rol. Op regelmatige basis geef ik les

¹ Naar een lezing gebracht op de Didachè-studiedag Onderwijs: ‘De lastige kanten van het geloof’ (15 januari 2018).

aan volwassenen over het Nieuwe Testament². Wanneer er in de lessen moeilijke, inhoudelijke aspecten (radicaliteit, geweld, bedrog, ...) aan bod komen, dan merk ik dat mensen vaak erg uiteenlopend reageren.

Sommigen ervaren wel een conflict, maar halen alle argumenten uit de kast om de tekst – hoe gruwelijk of onrechtvaardig ook – te verdedigen en te vergoelijken als ‘Heilig Woord van God’. Er zijn er die nieuwsgierig zijn en naar ‘oplossingen’ zoeken in de historische toedracht van het verhaal. Nog anderen reageren vooral emotioneel of gechoqueerd en nemen afstand van het verhaal – in het slechtste geval van het geloof. En er zijn er natuurlijk ook die zich geen enkele vraag stellen... Moeilijke verhalen zijn mijn inziens moeilijk omdat ze de eigen geloofsovertuiging uitdagen en veelal botsen met het christelijke godsbeeld van een liefdevolle en barmhartige God. Blijkbaar heeft de confrontatie die men ervaart bij het lezen van een moeilijk verhaal dus niet alleen wat te maken met de inhoud van het verhaal, maar ook heel wat met de positie die je als lezer inneemt ten opzichte van het verhaal of met de verwachtingen die je hebt ten aanzien van het verhaal³.

Daarom vinden we het belangrijk om in het eerste onderdeel van deze bijdrage de contouren van een benadering (of grondhouding) te schetsen waarin de Bijbel begrepen wordt als een ‘dynamisch openbaringsmedium’⁴. De nadruk bij ‘dynamisch openbaringsmedium’ ligt voornamelijk op het woordje ‘dynamisch’. Met ‘dynamisch’ bedoelen we dat de betekenis van een Bijbelse tekst nooit vastligt, of vastgelegd kan worden door een of ander leergezag of Bijbelwetenschappelijke methodiek, maar altijd fundamenteel openstaat voor verdere ontwikkelingen. ‘Dynamisch’ ook, omdat de betekenis maar tot stand komt in de dialoog tussen tekst en lezer. De betekenis van het verhaal is daarom een complexe en in vele aspecten een ‘transcendentale realiteit’. ‘Transcendentiaal’ of ‘overstijgend’, omdat de inhoud van het verhaal het concrete of het historisch geconditioneerde – de gebeurtenis, maar ook het feitelijke document – in verregaande mate overstijgt.

2 Ik ben als gastdocent verbonden aan de faculteit Theologie & Religiewetenschappen, KU Leuven; als docent aan het Hoger Instituut voor Godsdienstwetenschappen van het Aartsbisdom Mechelen-Brussel.

3 Voor meer toelichting over de verschillende leesposities, zie A. REINHARTZ, *Befriending the Beloved Disciple. A Jewish Reading of the Gospel of John*, New York (NY): Continuum, 2001. Zie ook M. STEEGEN, ‘Zie, ik maak alles nieuw’. *Enkele krachtlijnen en conclusies*, in P. KEVERS (ed.), *Ongemakkelijke woorden van Jezus. Verslagboek Didachè-studiedagen Bijbel 2013*, Leuven: VBS/ Acco, 2014, pp. 194-203.

4 Zie R. BIERINGER, *The Normativity of the Future*, in R. BIERINGER & M. ELSBERND, *Normativity of the Future. Reading Biblical and Other Authoritative Texts in an Eschatological Perspective* (Annua Nuntia Lovaniensia, LXI), Leuven: Uitgeverij Peeters, 2010, pp. 27-45.

Deze benadering waarin de Bijbel als dynamisch openbaringsmedium wordt begrepen, vormt ook de kern van het ToBiAS-project: *Toekomst voor Bijbelverhalen in een Actuele Samenleving*⁵. De benadering van het ToBiAS-project onderscheidt drie complementaire perspectieven die belangrijk zijn, wil men weer oog krijgen voor de dynamiek van een Bijbelverhaal. Een lezing wordt dynamisch als je de tekst vanuit drie verschillende, maar complementaire perspectieven benadert: je kan een verhaal benaderen als ‘venster’, als ‘spiegel’ of als ‘icoon’.

De tekst als ‘venster’: het historische perspectief

Je kan een Bijbelverhaal benaderen als een venster omdat het je in contact brengt met het milieu waarin het verhaal tot stand kwam. De brieven van Paulus leren ons bijvoorbeeld veel over het heidens-hellenistische milieu waarin de eerste christengemeenschappen zich overeind dienden te houden. Maar, tegelijkertijd is een Bijbeltekst ook altijd bepaald of geconditioneerd (beperkt) door het milieu waarin de tekst tot stand kwam. Paulus had het in zijn brieven niet over de opwarming van de aarde.

Christenen beschouwen de Bijbelse verhalen vaak spontaan als ‘openbaring van God’ of als hét ‘Woord van God’, omdat ze veronderstellen dat deze teksten historisch betrouwbare ooggetuigenverslagen zijn over Gods heilshandelende optreden in een wereld van lang vervlogen tijden. Vanuit deze veronderstelling is men vaak geneigd om de waarheidsaanspraken die de auteur of het personage in de tekst maakt kritiekloos te aanvaarden als ‘Heilige tekst’⁶. “Het is zo, want het staat zo in de Bijbel”, hoor je nogal eens zeggen. Deze milde vorm van Bijbelfundamentalisme is nog steeds erg verspreid. Het kritiekloos aanvaarden lukt doorgaans goed indien deze waarheidsaanspraken in het verlengde liggen van wat de lezer zelf als zinvol ervaart. Het wordt echter een stuk moeilijker wanneer deze Bijbelse waarheidsaanspraken hiermee conflicteren.

Tijdens de lessen die ik geef, merk ik dat mensen vaak botsen op dit waardeconflict. Of men ervaart schroom bij het oneens zijn met de inhoud van de Bijbelse tekst omdat de Bijbel toch ‘Heilig’ is, ‘het woord van God’. Of mensen keren zich om die reden net resoluut af omdat ze de waarheidsaanspraken onmenselijk vinden. Een God die goedkeurt dat een psalmist diegene prijst die

5 Het ToBiAS-project kwam tot stand onder leiding van prof. dr. R. Bieringer, prof. dr. D. Pollefeyt, dr. Martijn Steegen en mevr. Carine Devogelaere. Voor meer informatie, zie www.tobiasonline.be

6 Zie R. BIERINGER, *Texts That Create a Future. The Function of Ancient Texts for Theology Today*, in R. BIERINGER & M. ELSBERND, *Normativity of the Future. Reading Biblical and Other Authoritative Texts in an Eschatological Perspective* (Annua Nuntia Lovaniensia, LXI), Leuven: Peeters, 2010, pp. 91-116.

andermans kinderen tegen de rots te pletter slaat (cf. Ps 137), kan onmogelijk een liefdevolle en barmhartige God zijn op wie je je vertrouwen wilt stellen. In beide gevallen gaat men ervan uit dat de Bijbel samenvalt met het Woord van God en durft of wil men de dialoog met het verhaal niet aangaan.

Het Bijbelwetenschappelijke onderzoek heeft enkele belangrijke kanttekeningen geplaatst bij de interpretatie van de Bijbel als ‘Woord van God’. Het belangrijke resultaat van dat historisch onderzoek is dat het heeft aangetoond dat de Bijbel door en door mensenwerk is. Alhoewel het kerkelijke leergezag de historisch-kritische exegese net wegens dit inzicht tijdens de eerste helft van de twintigste eeuw streng veroordeelde, stelt de Pauselijke Bijbelcommissie in het document ‘*De interpretatie van de Bijbel in de Kerk*’ in 1994 overtuigend⁷:

“De heilige Schrift is, als ‘Woord van God in mensentaal’, in al haar delen en al haar bronnen door mensenhand geschreven”.

Dit belangrijke inzicht kan je beschouwen als een kristallisatiepunt in een lang reflectieproces binnen de Katholieke Kerk over de relatie tussen de Bijbel en de goddelijke openbaring. Dit proces kent een aanvang op het ogenblik dat paus Pius XII in zijn encycliek *Divino Afflante Spiritu* (1943) de principes van de historisch-kritische exegese eindelijk omarmt. Twintig jaar later beschouwen de concilievaders op het Tweede Vaticaans Concilie (1962-65) God niet langer als ‘de Auteur’ van het Oude en het Nieuwe Testament. Niet God schreef de Bijbel, zo stellen ze in de dogmatische constitutie *Dei Verbum*, maar wel ‘ware’ of volwaardige auteurs van vlees en bloed. God nam deze auteurs niet bij de hand, noch dicteerde Hij hen wat ze moesten neerschrijven. De Bijbel kwam met andere woorden niet uit de hemel gevallen, maar is mensenwerk⁸. Tegelijkertijd blijven we natuurlijk geloven dat de Bijbel als mensenwerk Gods toesprekende woord is en Zijn toekomstvisioen voor de wereld openbaart. Een openbaringsproces dat zich geleidelijk aan ontvouwt in de geschiedenis. De Bijbelverhalen tonen alvast een groei naar een steeds verdere verfijning van het godsbegrip.

Deze nieuwe inzichten bleken erg belangrijk voor het omgaan met de Bijbelse verhalen. Vandaag beschouwen we de Bijbel niet langer als een onaantastbaar, heilig Boek omdat het op onbemiddelde wijze de eeuwige goddelijke waarheden zou presenteren. We lezen de Bijbel als een door mensen neergeschreven verhaal,

7 PAUSELIJKE BIJBELCOMMISSIE, *De interpretatie van de Bijbel in de Kerk*, in *Kerkelijke Documentatie* 22 (1994) 159-216, p. 4. Zie ook M. STEEGEN, *De Bijbel, echt waar? Woord van God in mensentaal*, in M. STEEGEN (ed.), *De Bijbel, echt waar? Woord van God in mensentaal. Verslagboek Vliebergh-sencieleergang Bijbel & Catechese*, Leuven: VBS/Acco, 2012, pp. 15-25.

8 Zie R. BIERINGER, *Tweelingszussen of stiefzussen. De relatie tussen theologie en religiewetenschappen en de implicaties voor Bijbelwetenschap*, in M. LAMBERIGTS & L. KENIS (eds.), *Quo vadis theologia? Theologie en religiewetenschappen in Leuven*, Antwerpen: Halewijn, 2008, pp. 31-48.

als een getuigenis van mensen over het heilshandelende optreden van God te midden van zijn volk. De Bijbel getuigt over het concrete godsbesef van mensen en doet dit door middel van verhalen. Deze verhalen werden overgeleverd aan volgende generaties. Ze werden herlezen én herschreven. De Bijbel functioneert als geprivilegieerd geloofsgetuigenis.

De Bijbelse auteurs presenteren de lezer geen foto, geen exacte weergave van de feiten. Hun getuigenis leest veeleer als een portret. Anders dan een foto wordt het geschilderde portret altijd mede gevormd door de verbeeldingskracht van de kunstenaar. Het mag dus niet verwonderen dat we bijvoorbeeld vaak erg uiteenlopende en paradoxale godsbeelden aantreffen. De Bijbel spreekt immers niet op theoretische wijze over God. Het is geen handboek theologie waarin alles tot een eenvormige en heldere structuur wordt herleid⁹.

Altijd al hebben mensen hun zelfbeeld uitvergroot tot godsbeeld: “hun zwartste innerlijke afgrond tot duistere noodlotsbeschikker, hun edelste bedoelingen tot eeuwig levende god van ontferming, hun levensdrift tot Eeuwiglevende”, aldus Huub Oosterhuis. Je treft verhalen aan waarin God wordt beschreven als een driftkop, als een onbarmhartige en veeleisende Vader, als een op wraak beluste God. Sommigen omschrijven hem zelfs als ‘slechter dan de slechtste mens’. Maar je kan ook lezen hoe men heeft gezocht naar beelden van een God die ruimte scheidt, die vrijlaat, die mensen aanbeveelt aan elkaar, die niets voor zichzelf vraagt – zelfs geen aanbidding of geloof, die alles wat ruikt naar dwang en bedreiging, geweld en vernedering wegzuivert¹⁰.

De spanningsvolle dynamiek die zo kenmerkend is voor de erg uiteenlopende en paradoxale Bijbelse inzichten, sluit eigenlijk goed aan bij de dynamiek van een mensenleven. Iedereen verlangt naar harmonie en eenheid, toch blijkt ook je leven leren leven vooral leren omgaan met onevenwichten en spanningen. We zijn vaak geneigd om wat tegengesteld is of wat tot spanningen leidt op te lossen vanuit een drang naar harmonie. Terwijl we net die spanningen moeten leren hanteren in plaats van ze steeds opnieuw te willen ‘oplossen’, want dat lukt niet.

Tijdens de *Didachè Studiedagen – Bijbel* van 2013 over ‘Ongemakkelijke woorden van Jezus’ formuleerde Paul Kevers een zevental grondregels die noodzakelijk zijn voor een goede verantwoorde exegese¹¹.

Deze regels helpen ons om met de spanningen in Bijbelverhalen, tussen Bijbelverhalen en –boeken om te gaan. We nemen even de tijd om deze grondregels kort te presenteren:

9 P. KEVERS, ‘Er was alleen maar een stem’ (Dt 4,12). *Perspectieven op het Bijbelse godsbeeld*, in P. KEVERS & M. STEEGEN (eds.), *Tot geloof komen. Perspectieven op Bijbelse geloofsgroei*, Leuven: VBS/Acco, 2015, p. 22.

10 H. OOSTERHUIS, *Ik versta onder liefde*, Baarn: Ten Have, 2011, pp. 120-121.

11 P. KEVERS, *Ongemakkelijke woorden van Jezus. Context en verstaanshorizon* (n. 3), pp. 13-18.

1. *Goed lezen wat er staat*

Soms menen we te weten wat er in een verhaal aan bod komt, maar vergissen we ons. Vaak vinden we bijvoorbeeld de *ius talionis* of de talion-wet (“*Een tand voor een tand en een oog voor een oog*”) barbaars en wreedaardig (zie bijv. Ex 21,24). Maar het principe is eigenlijk helemaal niet zo barbaars. De wet roept immers op tot proportionele vergelding. Als iemand je een tand uitslaat, mag je die mens daarvoor niet doden. De straf moet proportioneel of evenredig zijn ten opzichte van de aangerichte schade. Dit principe is vandaag nog steeds één van de fundamenteën van onze rechtspraak. De eerlijkheid gebiedt ons natuurlijk te melden dat Jezus in het Matteüsevangelie zelf een halt toeroept aan deze rechtsregel door te stellen dat je je vijand lief moet hebben in een poging om de spiraal van wraak een halt toe te roepen.

2. *Aandacht voor de context*

Het is gevaarlijk om woorden uit hun context te rukken en als onbetwistbaar argument (“De Bijbel zegt dat ...”) in een discussie naar voren te schuiven. Deze milde vorm van Bijbelfundamentalisme is nog steeds erg verspreid. Ik herinner me bijvoorbeeld hoe onze slecht uitgeslapen parochiepriester zich een aantal jaar geleden tijdens de eucharistieviering kwaad maakte op enkele luidruchtige kinderen. Na de viering gingen enkele geaffronteerde gelovigen nogal hevig in discussie met hem door te stellen dat Jezus de kinderen toch juist tot zich liet komen. Enig onderzoekwerk leert natuurlijk dat Matteüs vaak spreekt over kinderen en kleinen, maar dan vooral de gebrekkigen en zondaars voor ogen heeft.

3. *Aandacht voor het literaire genre*

Vaak maken Bijbelse auteurs gebruik van een bepaald literair genre en volgen ze ook nauwgezet de spelregels van dat genre. Zo kan je in haast elk wonderverhaal drie stappen aanduiden: eerst is er de crisissituatie, vervolgens wordt het wonder voltrokken en eindigt het met de constatering dat de crisissituatie werd omgekeerd. Het roepingsverhaal van de vissers Simon en Andreas klinkt radicaal en weinig genuanceerd: ‘Volg mij!’ En ze lieten alles achter en volgden hem (Mc 1,16-20). We mogen echter niet vergeten dat dit de geijkte literaire vorm in de Bijbel is om dergelijke verhalen te vertellen. Ook de roeping van Abram in Gn 12 wordt op gelijkaardige wijze verteld.

4. *Aandacht voor de beeldtaal van de Bijbel*

De Bijbelse auteurs gebruiken graag beeldrijke of performatieve taal. Performatieve taal heeft de bedoeling om bij de lezer een reactie uit te lokken. In het Matteüsevangelie zegt Jezus tijdens zijn Bergrede op een bepaald ogenblik: ‘U zult geen echtbreuk plegen. Maar ik zeg jullie: ieder die begerig naar een vrouw kijkt, heeft in zijn hart al echtbreuk gepleegd met haar. Maar als je rechteroog je

doet struikelen, ruk het dan uit en gooi het weg...’ (Mt 5,27-30). Zou Jezus ons werkelijk hebben willen aanzetten tot zelfverminking? Is dit geen beeldrijke – ietwat radicaal weliswaar – manier om te zeggen dat we het kwaad met de wortel moeten uitroeien?

5. Aandacht voor het Semitische taaleigen

Typisch voor het Semitische taalgebruik is dat men vaak met weinig nuance spreekt en dat men ervoor kiest om te spreken in zwart-wit-tegenstellingen (licht/duister, leven/dood, liefde/haat). ‘Niemand kan twee heren dienen: hij zal de eerste haten en de tweede liefhebben’, zegt Jezus (Mt 6,24). Uiteraard is er hier van echte haat wellicht geen sprake.

6. Aandacht voor het tijds kader, de culturele en sociaalreligieuze achtergrond van de tekst

We dienen ook aandacht te hebben voor het tijds kader van de Bijbelse auteurs. Niet enkel in het boek Openbaring, maar ook in de evangeliieverhalen treft men bijvoorbeeld heel wat visioenen aan over het weinig fraaie en vreugdevolle einde van de tijd. Blijkbaar verwachtte men dat het spoedig zou aanbreken. Ook op medisch vlak stond men uiteraard niet zo ver als vandaag. Ze was men er bijvoorbeeld van overtuigd dat het ziek worden een gevolg was van een zondig bestaan en dat geesteszieken bezeten waren van een boze geest.

7. Aandacht voor het redactieproces van het Bijbelboek en de compositie van het Bijbelboek

De structuur van heel wat Bijbelboeken is vaak niet louter toevallig. Het Lucasevangelie leest als één groot reisverhaal. Wanneer Jezus op het einde van het evangelie sterft aan het kruis en opstaat uit het graf zullen de leerlingen deze reis voortzetten. Het verslag daarvan vind je in het boek Handelingen. Op die manier tracht Lucas duidelijk aan te tonen dat de verkondiging van de komst van het Koninkrijk Gods niet stopt aan de grenzen van Palestina, maar universeel is. Matteüs laat Jezus in zijn evangelie vijf grote redevoeringen houden en stileert Jezus op die manier naar Mozes. Zoals er volgens de traditie vijf boeken van Mozes zijn, zo zijn er ook vijf grote toespraken van Jezus.

Een interpretatie die veronderstelt dat de Bijbel niet langer een onaantastbaar Boek is, maar net een heel menselijk getuigenis is over de godservaring, voelt niet langer schroom om met de verhalen in gesprek te gaan, of ermee te worstelen wanneer deze verhalen uitdagen of tegen de borst stoten. Ik denk dat we dit als katholieke christenen nog niet genoeg doen. We zijn, naar Grieks model, veel meer gericht op kennisoverdracht: ‘dit is juist en dat is fout’. We zouden beter wat Joodser en dus

wat vrijer zijn in onze omgang met de Bijbelse verhalen, waarbij elke interpretatie, rekening houdend met de zonet geformuleerde grondregels, zijn plaats verdient. Dan zouden we de verhalen die ons over God en mensheid overgeleverd zijn, confronteren met de oorspronkelijke tekst en daarbij alle vragen stellen die dat in ons oproept over individuele en gemeenschappelijke denkbeelden en ervaringen¹².

De tekst als ‘spiegel’: het hedendaagse perspectief

De historisch-kritisch methode betekende een revolutie voor het Bijbelwetenschappelijke onderzoek. Toch volstaat het mijns inziens niet om een Bijbelinterpretatie enkel te funderen op de resultaten van het historisch-kritische onderzoek. Immers, deze methode benadert de religieuze tekst veelal enkel als een archeologische artefact uit een ver verleden. De historisch-kritische exegeet beschouwt de vraag of het verhaal nog relevantie heeft voor vandaag vaak als een bijkomstige vraag.

Vandaag echter, leeft vooral het inzicht – onder invloed van de filosofische hermeneutiek met belangrijke auteurs als Paul Ricoeur, Hans-Georg Gadamer – dat de betekenis openstaat voor eenieder die zich met het verhaal engageert, met eenieder die het verhaal leest¹³. Het ultieme vraagstuk voor de Bijbelwetenschap moet daarom niet langer enkel gericht zijn op een onderzoek naar wat de Bijbelse auteurs eeuwen geleden bedoelden weer te geven of wat het verhaal betekende voor het oorspronkelijke publiek. Ze moet haar aandacht ook vestigen op datgene wat het verhaal, zoals dat werd overgeleverd, betekent voor de hedendaagse lezer. Het verhaal draagt immers een eigen visie, een eigen wereldbeeld uit. Niet zelden daagt deze visie of dit wereldbeeld de eigen inzichten van de lezer uit. Het verhaal functioneert dus ook zoals een spiegel. De reflectie van de verhaalde werkelijkheid daagt ons – als lezers – uit om ook onze eigen ideeën en inzichten ter discussie te stellen.

Werd de norm voor een geldige interpretatie in de historisch-kritische benadering in het verleden gesitueerd, dan wordt deze norm nu verlegd naar het ‘heden’. Iedereen die het verhaal leest, kan zich verbinden met de waarheidsaanspraak in het verhaal ongeacht zijn of haar kennis van de historische achtergrond. Vragen naar de ontstaanscontext van het evangelieverhaal of naar een al dan niet historisch correct-zijn van het verhaal, zijn in deze interpretatie van ondersteunend belang.

12 H. OOSTERHUIS, *Ik versta onder liefde*, Baarn: Ten Have, 2011, p. 119.

13 H.-G. GADAMER, *Truth and Method*, New York (NY): Continuum, 21989; P. RICOEUR, *From Text to Action. Essays in Hermeneutics, II*, 1991, Evanston (IL): Northwestern University Press, 1991. Zie ook S. SCHNEIDERS, *The Revelatory Text. Interpreting the New Testament as Sacred Scripture*, Collegeville (MN): The liturgical Press, 21999.

‘Betekenis’ als een uitkomst van dit proces ontstaat niet op toevallige wijze. Integendeel, betekenis ontstaat in en door de confrontatie en de dialoog tussen het verhaal en de eigen veronderstellingen van de lezer. De lezer heeft immers al bepaalde opvattingen alvorens hij of zij een verhaal leest. De uiteindelijke doelstelling van elke interpretatie moet erop gericht zijn om dichter bij de waarheidsclaim van het verhaal of ‘de wereld van de tekst’ te komen. Dit proces kan maar slagen indien men de eigen vooronderstellingen laat uitdagen door het verhaal en men tegelijkertijd het verhaal bevrucht vanuit het eigen perspectief. In en door deze confrontatie en dialoog zal het verhaal door de tijd heen telkens meer en nieuwe betekenissen oproepen. Wegens de eigen historische geconditioneerdheid kan ook de lezer immers nieuwe aspecten van het verhaal doen oplichten, die voorheen nooit aandacht kregen en die de betekenis van het verhaal doen uitbreiden. In die zin ontstaat er door de geschiedenis heen betekenis die trouw is aan het verhaal, maar die tegelijkertijd toch ook meer adequaat is aan de realiteit, waarop zowel het verhaal als de lezer zich toeleggen.

In dit opzicht laat het Bijbelverhaal (maar ook elk goed verhaal) zichzelf verstaan als “*open ended*” en staat de betekenis open voor de toekomst. In elke tijdsperiode lichten telkens weer andere en nieuwe elementen van Gods toekomstvisioen op. Dit impliceert dat ‘de enige juiste en ware betekenis’ zich niet laat vinden als was het een raadsel dat je door toepassing van de juiste methodiek zou kunnen oplossen.

De tekst als ‘icoon’: het toekomstperspectief

Voor een gelovige, geëngageerde lezer is de Bijbeltekst ook zoals een ‘icoon’. Christenen geloven dat mensen door het lezen van de Bijbelverhalen zelf ook tot geloof kunnen komen. Lees er het slot van het Johannesevangelie (cf. Joh 20,30-31) maar op na. De vierde evangelist is ervan overtuigd dat hij de lezer met behulp van zijn selectie van tekenverhalen en redevoeringen rechtstreeks in relatie kan brengen met God. In en door het lezen wordt de lezer door God zelf aangesproken. De openbaring is dus geworteld in het leven van de historische Jezus, maar gebeurt aan eenieder die zich openstelt voor de transformatieve of omvormende kracht van het Bijbelverhaal¹⁴.

Transformatie betekent bekering, jezelf opnieuw laten toekeren tot God. In het woord van mensen – want dat is de Bijbel, een mensenwoord – schemert iets door van dat woord van God, dat onmetelijk is en in wezen onverwoordbaar. Daarom is ons spreken en dus ook het Bijbelse spreken over God altijd historisch geconditioneerd, fragmentair en dus beperkt. Maar we geloven ook dat net in dat

14 M. STEEGEN, *De bijbel, echt waar?* (n. 7), p. 195. Zie ook R. BIERINGER, *Texts That Create a Future* (n. 6), pp. 108-110.

fragmentaire spreken ‘de Onverwoordbare’ toch wordt aangeraakt: “zoals in een kus, hoe klein ook, het hele leven doorgegeven wordt”, aldus de joodse auteur Abel Herzberg.

Net zoals een icoon ons door middel van het geschilderde tafereel een zicht wil geven op het goddelijke, zo wil het verhaal ons in een levende ontmoeting brengen met God. Het daagt de lezer niet alleen uit maar stelt tegelijkertijd ook een realiteit aanwezig die elke ervaring ver overstijgt en de lezer uitnodigt tot omkering¹⁵. Het verhaal confronteert de lezer met een gebeurtenis die de eigen ervaring niet enkel overstijgt, maar ook openbreekt en tot nieuwe ervaringen en interpretaties leidt. Dan pas wordt het verhaal ook ‘van betekenis’. En het is net van deze ervaring dat de nieuwtestamentische auteurs getuigenis afleggen. Met hun verhalen willen ze ook ons deelachtig maken aan deze ervaring.

De betekenis van een verhaal of uitspraak doorgronden, is meer dan kennis hebben van haar historische fundament omdat God zelf door en in de tekst telkens opnieuw met de lezer in dialoog gaat en hem of haar een alternatieve wereld voorstelt – het beloofde land, het rijk Gods, het rijk der hemelen, het eeuwig leven ... – die meer dan welke reële wereld ook correspondeert met de droom van God voor ons.

Hoewel we ondertussen al meermaals verwezen naar de vele interne spanningen in de Bijbel, ontwaren we met betrekking tot dit toekomstvisioen toch ook één rode draad in de hele Bijbel: Oude én Nieuwe Testament. Of we nu lezen in het boek Exodus, of we lezen in het Matteüs- of Lucasevangelie, in de brieven van Paulus ... telkens stellen de Bijbelse auteurs God met name in het perspectief van dit beloftevolle toekomstvisioen voor als dé bevrijdende God van de uittocht, “barmhartig en genadig, groot in liefde, groot in trouw” (cf. Ex 34,6), als de God van alle mensen die zich in het bijzonder het lot van de zwaksten aantrekt. Met de uitdrukking ‘het koningschap van God’ verwijzen auteurs naar de definitieve doorbraak van Gods gerechtigheid en vrede in deze wereld (cf. Lc 17,21). In en door Jezus klonk als nooit tevoren Gods beloftevolle stem voor liefdevolle en barmhartige solidariteit met allen, inclusief met hen die op basis van wetten en voorschriften verbannen werden naar de rand van de maatschappij (cf. Mt 25,31-45)¹⁶.

Deze tekstpassages zijn keer op keer universeel (cf. Joh 3,16: “Zoveel heeft God van de wereld gehouden”; Joh 4,42: “dit is werkelijk de redder van de wereld”) en inclusief (cf. Gal 3,28: “Er is geen Jood of Griek meer, er is geen slaaf of vrije, het is niet man en vrouw: u bent allemaal één in Christus Jezus”). Dit toekomstvisioen werkt aanstekelijk en oefent aantrekkingskracht uit. Een

15 M. STEEGEN, *De bijbel, echt waar?* (n. 7), p. 113.

16 P. KEVERS, *Perspectieven op het Bijbelse godsbeeld* (n. 9), pp. 29-31.

goede Bijbelinterpretatie houdt rekening met dit toekomstige perspectief of met het toekomstvisioen dat in de tekst ontplooid wordt.

Het is tegen dit licht van het toekomstvisioen dat we de lastige en moeilijke Bijbelverhalen, -zinnen, -passages, die vaak exclusief en onderdrukkend zijn¹⁷, toch het best beschouwen als zegen, ja zelfs als ten volle deel uitmakend van ‘Gods woord’ *in mensentaal*, zonder daarmee hun lastige of soms zelfs ronduit intrinsiek verdrukkende karakter te willen negeren. Integendeel, Sandra Schneiders stelt krachtig: “De onderdrukkende dimensie in de tekst blijft getuigen van datgene waarvan we gered zijn, maar blijft ons evenzeer uitdagen om op te treden in naam van gerechtigheid”¹⁸. “In het Bijbelse openbaringsproces schrijft God recht op de kromme lijnen van de zondige aspecten van de schriftteksten”, zo stelt Reimund Bieringer¹⁹.

Uiteindelijk is een goede Bijbelinterpretatie er niet op gericht om uit de Bijbelverhalen af te leiden hoe we ons handelen vandaag moeten richten op het handelen van Jezus tweeduizend jaar geleden, of hoe ons handelen in overeenstemming zou moeten zijn met de vraag hoe Jezus vandaag zou handelen. Een goede en doordachte Bijbelinterpretatie tracht om ‘de tekenen van onze tijd’ te leren lezen vanuit een ander of nieuw perspectief, in dialoog met het toekomstperspectief dat de Bijbelverhalen ons aanreiken.

WEERBARSTIGE BIJBELVERHALEN ALS ZEGEN

In dit tweede deel willen we het voorgaande nog wat breder opentrekken²⁰. Want uitgenomen de lastige Bijbelpassages wegens geweld, onderdrukking ... zijn Bijbelverhalen vaker weerbarstig en moeilijk dan gemakkelijk en eenduidig te verstaan. Dit in tegenstelling tot ons collectieve geheugen waarin heel wat verhalen gemakkelijk verteerbare en hapklare brokken zijn en veel van hun weerbarstige karakter verloren hebben.

17 Cf. 1 Kor 14,34: “de vrouwen moeten in uw bijeenkomsten hun mond houden. Het is hun niet toegestaan het woord te nemen; zij moeten ondergeschikt blijven, zoals trouwens de wet voorschrijft”.

18 R. BIERINGER, *De normativiteit van de toekomst. De relevantie en de autoriteit van de Bijbel*, in R. BIERINGER, *Dialoog en participatie. Over hedendaagse uitdagingen van het christelijk geloof*, Leuven: Acco, pp. 55-71, spec. pp. 66-68.

19 *Ibid.*, p. 67.

20 Zie ook M. STEEGEN, *Is Jezus echt verzezen*, in I. CORNU & J. VAN DER VLOET, *Overleven na de dood*, Antwerpen/Baarn: Halewijn/Adveniat, 2018, pp. 114-119; ID., *Grenzen aan lichamelijkeheid. Het lijdensverhaal volgens Johannes*, in V. KABERGS, *Dit is mijn lichaam. Lichamelijkeheid in de Bijbel*, Leuven: VBS/Acco, te verschijnen in 2018.

‘De eersten zullen de laatsten zijn en de laatsten zullen de eersten zijn’ (cf. Mc 10,31//Mt 19,30; 20,16// Lc 13,22-30); ‘wie zijn leven verliest, die zal het behouden’ (cf. Mt 16,24-25//Lc 17,33; Joh 12,25); ‘wie heeft zal nog meer krijgen, en wie niets heeft zal zelfs het laatste worden ontnomen’ (cf. Mc 4,25; Mt 13,12; 25,29//Lc 19,26) ... De christelijke God openbaart zich telkens weer als een weerbarstige God, een ‘God van de paradoxen’. “God in de kribbe en God op het schavot, zijn de eerste en voornaamste van die paradoxen”, stelt de Tsjechische priester, theoloog en filosoof Tomáš Halík²¹. Deze twee mysteries vormen het hart van de christelijke theologie. In het kwetsbare lichaam van Jezus van Nazareth openbaart God zijn liefde voor de wereld. In de woorden en daden, de vele tekenen die deze mens verricht, maar ook en vooral in het gekruisigde en gebroken lichaam²².

Deze tegenstelling vraagt helemaal niet om een ‘oplossing’, alsof we er ooit zouden in slagen om deze beide mysteries volledig te ‘begrijpen’ of te ‘doorgronden’. De verkondiging van nieuw leven te midden van de dood omwille van ‘Liefde’ blijft immers aanstootgevend, een dwaasheid (1 Kor 1,18-28). In plaats van de vele paradoxen in de Bijbelverhalen te willen ‘oplossen’ tot hapklaar en gemakkelijk verteerbaar voedsel, opteer ik ervoor om de verhalen te lezen in al hun weerbarstigheid. Om deze goddelijke logica te doorgronden moet je niet zozeer met je verstand begrijpen wat er staat – dat is ook nodig uiteraard – maar moet je ook lezen met je ziel, een beroep doen op het diepgewortelde verstaan van wat de kern van het leven is met aandacht dus voor de onderliggende existentiële ervaringen die in het verhaal verbeeld worden.

De evangelisten dagen ons uit om in een onmogelijk perspectief te gaan staan, en wel met beide voeten. Dit lijkt wel Gods handelsmerk te zijn: mensen oproepen om het onmogelijke te doen. Sara schiet in de lach wanneer één van de drie bezoekers aankondigt dat ze op haar hoge leeftijd nog zwanger zal worden; de zee opent zich wanneer Mozes toekomt en met zijn stok op de grond slaat; een engel kondigt de zwangerschap van Maria aan, want voor “God is niets onmogelijk” (cf. Lc 1,37); in de evangelieverhalen staan lammen weer op, horen doven plots weer, en worden doden weer tot leven geroepen ... In het Nieuwe Testament is dit onmogelijke perspectief uiteraard het perspectief van de verrijzenis. Leven vanuit de verrijzenis is net gaan staan in die spanning tussen licht en donker, de

21 T. HALÍK, *Geduld met God. Twijfel als brug tussen geloven en niet-geloven*, Zoetermeer: Boekencentrum – Pelckmans, 2014, p. 124.

22 Zie bijv R. BIERINGER, *Jezus' lijden en de dood volgens Johannes*, in G. VAN BELLE (ed.), *Het Johannesevangelie. Woorden om van te leven*, Leuven: VBS/Acco, 1995, p. 164-165. Zie ook H.-E. MERTENS, *Niet het kruis, maar de gekruisigde. Een schets van een christelijke bevrijdingsleer* (Niké-reeks. Didaché), Leuven: Acco, 1990; G. VAN BELLE (ed.), *The Death of Jesus in the Fourth Gospel* (BETL, 200), Leuven: University Press - Peeters, 2007.

spanning tussen leven en dood vanuit de overtuiging dat die goddelijke liefde het laatste woord heeft.

De nieuwtestamentische auteurs hebben het aangedurfd om het volstrekt onmogelijke te verbeelden: te midden van de dood ontspringt heel voorzichtig nieuw leven. Het is de meest radicale verbeelding van het visioen van het recht van de zwaksten. Door en in Jezus' leven openbaart God zich niet als een God van de Wet, maar haast als een 'irrationele' God. 'Irrationeel' in die zin dat Gods liefde en genade elke menselijke berekening van wat gerechtigheid is, overstijgen en doorkruisen. Nergens anders dan in de paasverhalen komt deze goddelijke paradox zo sterk aan de oppervlakte.

Om het uit te houden in die onmogelijke spanning tussen leven en dood wordt aan de gelovige gevraagd om vertrouwen te hebben in God. Dit geloof laat zich omschrijven als een relatie die haar weg vindt door en in de liefde, het wederzijdse 'kennen'. In de Bijbel zijn 'kennen' en 'geloven' vaak synoniemen²³. In het Bijbelse taalgebruik verwijst het 'kennen' naar een diepe, persoonlijke en liefdevolle ontmoeting met God. Geloven dat Gods liefde voor de mens sterker is dan de dood, vraagt om veel meer dan een verstandelijke instemming, meer dan het aanvaarden van een bepaalde theorie. Verrijzenisgeloof wordt bevestigd door onze deelname aan deze gebeurtenis, onze 'mede-opstanding', aldus Halík²⁴. De verrijzenis moet ook in ons plaatsvinden. De Bijbelse auteurs dagen de gelovige uit om de 'tekens' van Gods aanwezigheid in onze wereld te leren zien en concreet te maken in zijn of haar eigen leven. In de dood en de verrijzenis van Jezus bekrachtigt God zijn belofte aan de mens 'Ik zal er zijn'. Niet een dode is het einde, maar een levende.

Mensen delen in de opstanding, daar waar ze, geïnspireerd door Jezus van Nazareth, de kracht vinden om weer op te staan. Ze worden aangespoord om getuigenis af te leggen van een weerbarstig en 'onredelijk optimisme', aldus Huub Oosterhuis. "De Bijbel heeft het ook. Dat tegen de stroom indenen, dat 'en toch', die keuze voor dat optimisme. In de Bijbel is God – en dat is literair, verhaaltechnisch, een meesterlijke vondst – de woordvoerder van dit 'en-toch-denken', van dat 'onredelijke optimisme'"²⁵. Christenen worden uitgedaagd om tegen de stroom in te denken, om de weerbarstigheid te omarmen. Ze denken 'en toch'... 'En-toch mensen' blijven geloven in het goede van elke mens. 'En-toch mensen' zijn mensen die door teleurstelling en verdriet heen niet afstompen.

23 Zie H. THYEN, *Das Johannesevangelium* (HTN, 6), Tübingen: Mohr Siebeck, 2005, p. 684; R. BULTMANN, *Theologie des Neuen Testaments* (UTB, 630), Tübingen: Mohr Siebeck, 1984, pp. 424-426.

24 HALÍK, *Geduld met God* (n. 21), p. 128.

25 H. OOSTERHUIS, *Ik versta onder liefde* (n. 12), p. 39.

‘En-toch mensen’ zijn mensen die andere mensen niet opgeven, die open blijven staan. ‘En-toch mensen’ geloven dat liefde het laatste woord heeft zelfs te midden van de dood.

CONCLUSIE

Mijn opleiding tot Bijbelwetenschapper – liever tot Bijbeltheoloog – heeft me geleerd om een onderscheid aan te brengen tussen de christelijke cultuurgod en de God van de Bijbel. Niet zo heel lang geleden was het Bijbelse verhaal over God nog gevangen in christelijke dogma’s, kerkelijke rituelen en allerhande intellectuele bespiegelingen. Vandaag leeft dit veel minder en dat is goed, uitstekend zelfs. Wie wil kan vandaag een ander verhaal op het spoor komen: een verhaal dat toekomst creëert en bevrijding schenkt. Het wil ons bijgevolg ook in staat stellen om elkaar bevrijding te schenken, uit alle denkbare vormen van onderdrukking²⁶. Maar dit perspectief word je niet zomaar in de schoot geworpen. Het doet een beroep op je eigen creativiteit en verantwoordelijkheid.

Ik moest daarbij denken aan de weerbarstige parabel over de onrechtvaardige rentmeester uit het Lucasevangelie (cf. Lc 16,1-13). Een rentmeester wordt op het matje geroepen door zijn baas omdat hij diens bezittingen op onrechtvaardige wijze verkwest heeft. Het ontslag dreigt. Gewiekst als hij is, neemt de onrechtvaardige rentmeester contact op met de schuldenaars en verlaagt hij hun uitstaande schuld drastisch. Op die manier hoopt hij dat hij bij hen op een goed blaadje zal komen te staan en later – wanneer hij ontslagen wordt – snel weer werk zal vinden bij een van deze schuldenaars. Hij handelt volstrekt uit eigenbelang. De heer – en dat is het choquerende in deze parabel – prijst even later de onrechtvaardige rentmeester om zijn snelle én slimme optreden. Als je goed leest wat er staat (herinner u: de eerste grondregel van een goede exegese!), dan merk je dat de heer de onrechtvaardige rentmeester niet prijst om zijn morele handelen, die handeling blijft onrechtvaardig en verwerpelijk. Wel prijst de heer de ‘gewiektheid’, de creativiteit en schranderheid, waarmee de rentmeester op de crisissituatie – zijn ontslag – tracht te anticiperen.

Misschien moeten we onszelf de creativiteit, schranderheid, kortom gewiektheid van de onrechtvaardige rentmeester wel toewensen wanneer we Bijbelverhalen – de gemakkelijke én de moeilijke – lezen. Het is goed om ons dan niet al te veel te laten beperken door wat niet mag en niet kan en kiezen we vooral om de dialoog met het verhaal aan te gaan en ons te laten uitdagen – positief dan

²⁶ *Ibid.*, p. 35.

wel negatief – tot in onze eigen ‘ziel’, door afwisselend de drie brillen op te zetten (venster, spiegel, icoon). Ik ben ervan overtuigd dat we zo opnieuw de frisheid van deze Bijbelse verhalen zullen proeven. In mijn titel stel ik weerbarstigheid voor als hermeneutische sleutel. Laten wij dus ook maar wat weerbarstig zijn en ons niet zomaar neerleggen bij wat onderdrukt in het verhaal. Laten we op zoek gaan naar de bevrijdende elementen in die Bijbelse verhalen, want die zijn er ook. Of in Bijbelse taal: ‘Wees waakzaam’ en doe vooral wat u onmogelijk acht!”

MARTIJN STEEGEN – LEUVEN

Diensthooft van de Pastorale Dienst, UZ Leuven

Adres: Herestraat 49, 3000 Leuven

E-mail: martijn.steege@uzleuven.be

Abstract: Difficult Bible narratives: a curse or a blessing? A plea in favor of ‘stubbornness’ as hermeneutical key

‘Tough’, ‘tricky’, ‘unrealistic’, ‘radical’, This is just a pick at random from the various possibilities of adjectives used to characterize Biblical narratives that are difficult to deal with. At first we think of narratives in which God put people to the test; or we think of narratives in which He makes people suffer or even kills them. There are narratives and songs that glorify violence, fraud or hate. But not only the violence goes against the grain with us. A lot of ethical rules seem extreme and even inhuman. Within certain contexts also the miracle narratives are stubborn. How do you preach on raising narratives in the chapel of a hospital? How do you handle these ‘difficult narratives’? It is obvious that biblical narratives arouse resistance. It is even an important theme in several Biblical narratives. Jonah and Elijah prefer to die at the moment when they discover that God seems to choose against them (cf. Jonah 4,8; 1 Kings 19,4). Remember the disciples of Jesus who turned their back and no longer went about with him because his teaching on the bread of life was too difficult to understand and too hard to accept (cf. John 6,60.66). Not to mention the eunuch wrestling with the difficult words of Isaiah on the slaughter of the lamb while seated in his chariot (cf. Hand 8,26.40). In this article we will shape the contours of an interpretation frame which will make it possible to handle these ‘stubborn’ Biblical narratives. We will explore the tension that arises between the ‘difficult’ narrative and the reader. The ‘stubbornness’ will become an important hermeneutical key to understand these kind of narratives. Apparently, God’s logic is often a recalcitrant logic.

